

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 9 (Aralık/December 2022), s. 864-883.
Geliş Tarihi-Received: 29.11.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 26.12.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1211950

Nûru'l-İslâm Adlı Eserin Söz Varlığı Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Vocabulary of the Work Titled Nuru'l-Islam

Ömer GÜVEN*

Öz

Eski Anadolu Türkçesi döneminde telif ve tercüme pek çok eser kaleme alınmıştır. Kuran tercümesi, hadis tercümesi, siyer tercümesi, kisasü'l-enbiya, tezkiretü'l-evliya gibi türlerde eserler ortaya konulmuştur. Bu türlerden biri de fıkıh metinleridir. İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasıyla beraber zamanla fikhî konuları içeren çeşitli eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Kudûrî Tercümesi, Ferâiz Kitâbı, Kitâb-ı Gunya, Nazmü'l-Hilâfiyat Tercümesi, Hulvaıyyât-ı Şâhî, Vikâye Tercümesi gibi eserler bu türün başlıca örnekleridir.

Yayına hazırlamakta olduğumuz Nûru'l-İslâm adlı eser de fıkıh türünde değerlendirilebilecek bir eserdir. Eserde genel olarak diğer fıkıh metinlerinde de karşılaşılan oruç, namaz, hac, zekât, nikâh, boşanma, miras, kölelik, cariyelik gibi konuların işlendiği görülür. Bu konuların yanında kimi zaman fikhî meselelerin yer aldığı çeşitli kıssalara da eserde yer verilmiştir. Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu numara 199'da yer alan eser, hareketli nesihle istinsah edilmiş mensur bir eserdir. Eser genel olarak Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri gösterse de yer yer ağız özelliği olarak değerlendirilebilecek dil unsurları taşımaktadır. Bu çalışmada Nûru'l-İslâm adlı eserin söz varlığı ele alınmıştır. Zengin bir kelime hazinesine sahip olan eserin söz varlığı çeşitli başlıklar altında değerlendirilmiştir. Ayrıca fıkıh türüne ait olan eserdeki fıkıh terimleri de ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Çalışma ile eserin söz varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nûru'l-İslâm, fıkıh eserleri, söz varlığı, adlar.

Abstract

Many works of copyright and translation were written in the Old Anatolian Turkish period. Works were written in genres such as Quran translation hadith translations, prophetic biography translation, stories of the Prophet, anecdotes of saints. One of these genres is fiqh texts. With the spread of Islam among the Turks, various works containing fiqh subjects began to be written over time. Works such as *Kudûrî Tercümesi*, *Ferâiz Kitâbı*, *Kitâb-ı Gunya*, *Nazmü'l-Hilâfiyat Tercümesi*, *Hulvaıyyât-ı Şâhî*, *Vikâye Tercümesi* are the main examples of this genre.

The work called Nûru'l-Islam, which we are preparing for publication, is also a work that can be evaluated in the fiqh genre. In the work, it is seen that issues such as fasting, prayer, pilgrimage, zakat, marriage, divorce, inheritance, slavery, and concubinage, which are generally encountered in other fiqh texts, are handled in detail. In addition to these issues, various stories that sometimes involve fiqh issues are also included in the work. The work,

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Amasya/Türkiye, e-posta: omer.guven@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9376-3538.

which is at the number 199 of Manuscripts Collection in Suna Kıraç Library of Koç University, is a prose work that has been copied with a vowel point. Although the work generally shows Old Anatolian Turkish language features, it also contains language elements that can be considered as dialect features in patches. In this study, vocabulary of the work titled Nûru'l-Islâm is discussed. The vocabulary of the work, which has a rich vocabulary, has been evaluated under various titles. In addition, the fiqh terms in the work belonging to the genre of fiqh are also discussed under a separate title. With the study, the vocabulary of the work and the fiqh terms in the work were tried to be revealed.

Keywords: Nûru'l-Islam, fiqh literature, word stock, nouns.

Giriş

Söz varlığı¹ denince akla bir dilde kullanılan sözcüklerin tamamı gelir. Bu bakımdan bir dilin sahip olduğu söz varlığı ve bu söz varlığının zenginliği o dili konuşan milletin de gelişmişlik düzeyinin önemli bir göstergesidir. Söz varlığı sayesinde o dili konuşan milletin kültürel özellikleri, inançları, düşünce yapıları ve beklentileri hakkında bilgi sahibi olunabilir. Söz varlığı çalışmaları eş zamanlı yapılabileceği gibi art zamanlı da yapılabilir. Art zamanlı yapılacak söz varlığı çalışmaları ile dildeki değişme ve gelişmeler tespit edilebilmektedir.

Söz varlığı ve kelime hazinesi kavramları birçok kaynakta genellikle aynı anlama gelecek biçimde kullanılmaktadır. Türkçe Sözlükte (TDK, 2005, s. 1807) kelime hazinesi, söz varlığı kavramı ile karşılanmakta; söz varlığı ise “bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler” şeklinde tanımlanmaktadır.

Söz varlığı yerine kelime hazinesi kavramını tercih eden Zeynep Korkmaz (2007, s. 144) bu terimi, “bir dilin bütün kelimeleri, bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı” diye tanımlarken Berke Vardar (2002, s. 182) “bir bireyin kullandığı ya da bir bütüncede yer alan sözcüklerin tümü” şeklinde tanımlamaktadır.

Söz varlığı ile ilgili önemli çalışmalara imza atmış olan Doğan Aksan (1996, s. 7) söz varlığının yalnızca dildeki birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş kodlar ve simgeler olmadığını, aynı zamanda maddi ve manevi kültürün yansıtıcısı, o dili konuşan toplumun kavramlar dünyasının ve dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmesi gerektiğini ifade eder. Söz varlığı ile ilgili görüşlerini genel olarak bu şekilde ifade eden Doğan Aksan, Türkçenin söz varlığının temel özellikleri ise şu şekilde sıralar:

1. Türkçenin türetme ve birleştirme yeteneği, ona somut ve soyut, çeşitli kavramları kolaylıkla oluşturma, ayrıntılara inen bir kavramlaştırma gücü vermiştir.
2. Türkler, değişik toplumlarla kurdukları ilişkiler sırasında yabancı dillerin etkisinde kalmışlardır. Bu etkiler sonucunda Türkçedeki birçok yerli ögenin kaybolup unutulması yabancılarının yerleştiği görülmüştür.
3. Türkçe türetme ve birleştirme yeteneği ile kavramlaştırma sürecinde daha çok somut nesnelere ve doğaya ağırlık vermiştir.
4. İki kelimelerin sıkça kullanımı, Türkçenin anlatımına güç verir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Doğan Aksan, (1996). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi; Doğan Aksan, (2001). *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*. Ankara: Bilgi Yayınevi; Doğan Aksan, (2002). *Anadilimizin Söz Denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi; Hatice Şirin User, (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; Bayram Baş, (2011). Söz Varlığı İle İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29, 27-61; Yusuf Çotuksöken, (1989). Bir Dilin Sözvarlığı, Varlık 987; Yaşar Tokay, (2011). *Bengü Taşların Söz Varlığı İle Anadolu Ağızlarının Söz Varlığının Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Cem Dilçin, (1983). *Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı ve Tarihsel Sözlüğü*, Ankara: TDAYBelleten 1980-1981, Türk Dil Kurumu Yayınları, 23-38.

5. Türkçe sözcükler, en eski dönemlerinden beri çok anlamlılık özelliği göstermektedir.
6. Türkçede eş anlamlı sözcükler oldukça sık kullanılmaktadır.
7. Bugün Türkiye Türkçesinde unutulmuş olan birçok sözcük, Türkçenin değişik lehçe ve ağızlarında yaşamını sürdürmektedir (Aksan, 1996, s. 43-44).

Nûru'l-İslâm

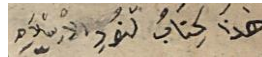
Eserin Konusu

Nûru'l-İslâm'da² genel olarak diğer fıkıh³ metinlerinde ele alınan konular işlenmiştir. Dinî muhtevalı bir eser olan *Nûru'l-İslâm*'da oruç, namaz, hac, zekât, nikâh, boşanma, miras, kölelik, cariyelik gibi konuların işlendiği görülür. Konular genellikle bablar şeklinde ele alınmıştır. Bunun yanında *el-hikayet*, *haberde gelmişdir* gibi başlıklar kullanılarak da yeni konulara girilmiş, çeşitli kıssalar anlatılmıştır. Bu kıssaların içerisinde çoğunlukla fikhî meseleler anlatılmıştır. Örneğin itikadi tartışmalardan biri olan "Kur'an mahlûk mudur, değil midir?" gibi bahislere yer verilmiştir. Yine eserde bazı peygamberlerin, evliyaların ve hükümdarların çeşitli kıssaları da ele alınmıştır. Konular ayet, hadis ve fıkıh âlimlerinin görüşlerine yer verilerek işlenmiştir. Eserde çoğu zaman ayet, hadis ve diğer Arapça ibarelerin çevirileri de yapılmıştır. Bu bakımdan müellifin bu ilimlere vakıf olduğu söylenebilir. Müellifin eserde *Salvâtü'l-ârifin*, *Ṭabîbü'l-kuḫlûb* gibi çeşitli kaynaklardan da yararlandığı görülür. Eser Hanefi mezhebinin görüşleri etrafında şekillenmiştir. Metnin pek çok yerinde "bizim mezhepte" denilerek Hanefi mezhebi kastedilmiştir. Bununla birlikte eserde yer yer diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiş, mukayeseler yapılmıştır. Eserin yazılış amacı müellif tarafından açıkça ifade edilmemiş olsa da genel olarak Müslümanlara Hanefi mezhebinin öğretilerini, inançlarını öğretmektir. Genel olarak İslam inancını benimsemiş kimselerin yapmakla yükümlü olduğu ibadetler ve uyması gerekli kurallar anlatılmıştır.

Eserin Fiziksel Özellikleri

Eserin müellifi, müstensihî, telif ve istinsah tarihi belli değildir. Eserin adı yazmanın 1b sayfasında besmelenin hemen üzerinde yer alır. Tespit edilebildiği kadarıyla *Nûru'l-İslâm*'ın tek nüshası bulunmaktadır. Üzerinde çalıştığımız bu nüsha, Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu numara 199'da yer almaktadır. Yazma, kütüphaneye Şinasi Tekin tarafından bağışlanmıştır. Eser bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Mecmuanın ilk bölümünde, 1b-133a sayfaları arasında, *Nûru'l-İslâm* yer alır. Daha sonra mecmuayı *Kitâb-ı Esrârü'l-Ârifin*⁴ adıyla, 133b-244a sayfaları arasında, başka bir eser takip eder. Son olarak 244a-289b sayfaları arasında herhangi bir

² Eserin adı yazmada *Nûru'l-İslâm* şeklinde hareketlenmiştir. bk.

Bununla birlikte katalog kaydında eser *Nûru'l-İslâm* şeklinde yer almaktadır. Biz de katalog kaydına uyarak *Nûru'l-İslâm* şeklinde okuduk.

³ Bu türde kaleme alınmış eserler için bk. Recep Toparlı, (2017). *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*. 2. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; Muzaffer Akkuş, (1995). *Kitab-ı Gınya*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; Abdurrahman Özkan, (2018). *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkandî Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler Tıpkıbasım*. Konya: Palet Yayınları; Zeynep Korkmaz, (1968). Eski Bir Kudûri Tercümesi. *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, 225-231; Tanju Oral Seyhan, (2004). *Mübeyyen Der Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Çağrı Yayınları; Azmi Bilgin, (1998). *Nazmü'l-Hilâfiyat Tercümesi Giriş-Metin-Dil Özellikleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları; Mertol Tulum, (1968). Şerhü'l-Menâr Hakkında. *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVI, 133-138; Yusuf Ziya Öksüz, (1976). *Mukaddime-i Kutbuddin (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Erzurum; Bilal Aktan, (2002). *Devletoğlu Yusuf'un Vikaye Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Erzurum.

⁴ Bu eser üzerinde tarafımızca doktora tezi hazırlanmıştır. bk. Ömer Güven, (2019). *Kitâb-ı Esrârü'l-Ârifin: Dil İncelemesi-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*. (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

başlık bulunmadan Zülkifl Peygamber, Salih Peygamber gibi peygamberlerin kıssalarının bulunduğu bir bölüm ile mecmua tamamlanır.

Tamamı harekeli olan nüshanın fiziksel özellikleri şu şekildedir: Eser beyaz, orta kalın, aharlı, suyollu, filigranlı bir kâğıda yazılmıştır. Yazı türü, harekeli bozuk nesih; mürekkep rengi ise siyah, başlıklar ve söz başları kırmızıdır. İlk otuz beş sayfanın üst kısımları kısmen su görmüştür. Bu bölüm genel olarak metnin okunuşuna engel teşkil etmemektedir. Bazı sayfalarının dışında eser genellikle 13 satır ile yazılmıştır. Mecmuanın tamamında aynı yazı kullanılmıştır.

Eserin Dil Özellikleri

Nûru'l-İslâm, dil özellikleri bakımından genel olarak Eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşımaktadır. Eser oldukça sade ve anlaşılır dille yazılmıştır. Bunun yanında Arapça ve Farsça kelimelerin görece çok olması terim kullanımıyla ilgilidir. Fıkıh metni olması dolayısıyla çeşitli dinî terimlere yer verilmiştir. Bu terimler bir kenara bırakılırsa eserde Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait Türkçe söz varlığının yoğun olduğu görülür. Yine eserde, bünyesinde taşıdığı ekler bakımından değerlendirildiğinde, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait hemen hemen bütün eklerin kullanıldığı görülür.

Nûru'l-İslâm her ne kadar Eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşısa da eserde yoğun olarak çeşitli ağız özellikleri görülür.⁵ Yazmanın müstensihî ağız özelliği⁶ olarak değerlendirilebilecek çeşitli dil verilerini esere yansıtmıştır. Bu yönüyle eser, diğer Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait metinlerde ya hiç görülmeyen ya da çok seyrek görülen bu ağız özelliklerini taşıması bakımından ayırt edicidir. Eserde kullanılan kimi ağız özelliklerinin örnekleri sınırlı sayıda olsa da özellikle bazı ses değişimleri ve ünlü türemeleri yer yer standart kullanımlardan daha fazladır.

1. Nûru'l-İslâm Adlı Eserin Söz Varlığı⁷

Bu çalışmada *Nûru'l-İslâm* adlı eserin söz varlığı ele alınmıştır. Çalışmada söz varlığı; *Eşya Adları, Meslek Adları, İnsan Bedeniyle İlgili Adlar, Yiyecek ve İçecek Adları, Doğa ve Doğa Olaylarıyla İlgili Adlar, Hayvan Adları, Bitki Adları, Hastalıkla İlgili Sözcükler, Ölçü, Mesafe, Nitelik Bildiren Adlar, Zaman Bildiren Adlar, Renkle İlgili Adlar, Yön ve Yer Bildiren Adlar, Akrabalık Adları ve Fıkıh Terimleri* başlıkları altında tasnif edilmiştir. Klasik söz varlığının yanında değerlendirmeye alınan bir bölüm de fıkıh terimleri olmuştur. Fıkıh metni olması sebebiyle *Nûru'l-İslâm*'da oldukça çeşitli fıkıh terimleri kullanılmıştır. Bu fıkıh terimlerinin özellikle boşanma, kölelik, cezalandırma yöntemleri, nikâh gibi konularda yoğunlaştığı görülmektedir. Çalışmada bu terimler ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

⁵ Eserdeki bu ağız özellikleri ile ilgili tarafımızca bir çalışma yapılmıştır. bk. Ömer Güven (2020). *Nûru'l-İslâm Adlı Fıkıh Metni ve Bu Metindeki Ağız Özelliği Gösteren Unsurlar. XII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (21-23 Ekim 2020)*, 838-848.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Hayati Develi, (2008). Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması, *Turkish Studies*, Vol. 3/3, 212-230; a. mlf. (2002). Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar, *Türk Bilgi*, S. 4, 117-124; Gürer Gülsevin, (2009) Eski Anadolu Türkçesi Ağızlarında Uzun Ünlüler Üzerine, *Dil Araştırmaları*, S. 5, 39-56; a. mlf., (2008). Eski Anadolu Türkçesi Ağızları Üzerine, *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 20-25 Ekim 2008; Leylâ Karahan, (2006) Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili-Ağız İlişkisi, *Turkish Studies*, Vol. I/1, 9-18; M. Dursun Erdem, (2006). Ağızlardan Etkilenme Derecelerine Göre Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri ve Bu Metinlerin Diline Kaynaklık Eden Ağızlar, *İlmî Araştırmalar*, S. 22, 83-110; a. mlf. (2010). Eski Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine, *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, S. 20, 113-138; Zeynep Korkmaz, (2010). Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller, *TDAY-Belâten* 2007/1, 87-110.

⁷ Tasnif yapılırken büyük ölçüde şu çalışmadan yararlanılmıştır: bk. Hakan Yaman (2007). Ali'nin Kıssa-ı Yusuf'unda Söz Varlığı Üzerine, *Türk Bilgi*, 14, 184-199.

1.1. Eşya Adları

Eserde pek çok eşya adı yer almaktadır. Eserdeki eşya adları; ticaretle ilgili adlar, savaş ve müzik aletleri ile ilgili adlar, ev eşyaları ve evle ilgili adlar, giysi ve kumaş adları, süs eşyaları ve mücevher adları, yazı ile ilgili adlar başlıklarında ele alınmıştır. Özellikle eserde ev eşyaları ve evle ilgili adların çok yoğun kullanıldığı, daha sonra giysi ve kumaş adlarının kullanıldığı görülür. Eşya adlarından, savaş ve müzik aletleri ile ilgili adlar ile süs eşyaları ve mücevher adlarının ise daha az kullanıldığı görülür.

1.1.1. Ticaretle İlgili Adlar

akçe: Gümüş sikke, madeni para. 119b/11

altun: Altın. 90a/3

bakır: Bakır, bakır madeni. 31b/1

buçuk: Yarım, yarı. 90b/8

demür: Demir. 66b/6

dînâr (Ar.): Dinar, altın para. 18b/5

gümüş: Gümüş, kıymetli maden. 78a/3

kalın: Evlenecek kıza erkek tarafının verdiği hediye, para, çeyiz veya ağırlık. 129b/13

kızıl: Altın (para). 78b/5

nağad (Ar.): Elde bulunan geçerli para, akçe. 42a/10

pul (Far.): Para. 128b/7

yarmağ: Akçe, sikke, para. 81a/13

1.1.2. Savaş ve Müzik Aletleri ile İlgili Adlar

çağ: İçinden sarkan tokmağının kenarlara vurmasıyla ses çıkaran madenden araç, kampana. 130b/8

kılıç: Kılıç. 56a/5

mancınık (Ar.): İri taşları uzağa atabilecek şekilde yapılmış ve kale duvarlarını dövmek için kullanılmış olan eski bir savaş aleti. 63b/12

tabanca (Ar.): Kısa, hafif, cepte veya belde taşınan ateşli silah. 20b/3

1.1.3. Ev Eşyaları ve Evle İlgili Adlar

alçu: Alçı. 7b/4

'amud (Ar.): Değnek, sopa. 55b/10

ayağ: Kadeh. 40a/2

bardağ: Testi. 84b/7

başmağ: Ayakkabı. 69b/1

beşik: Beşik. 30b/11

bıçak: Kesmeye yarayan alet. 127b/2

çâdır (Far.): Oturmak için kıldan veya çuldan yapılan barınak. 28b/13

çanak: Çanak. 8a/2

çeküç: Çekiç. 109b/5

çırâğ (*Far.*): Işık, kandil. 81b/4

çömlək: Toprak tencere. 92b/10

dam: Dam, çatı. 125a/6

döşək: Yatak. 70b/2

ebrüşüm (*Far.*): Kalınca bükülmüş ipek iplik. 117a/12

ev: Ev. 123a/6

hoğqa (*Ar.*): Cam, maden veya topraktan yapılmış genellikle kapaklı küçük kap. 100b/13

halı: Halı. 117a/13

havān (*Far.*): Toz hâline getirilmek veya ufalanmak istenen bir maddenin içine konulup dövüldüğü taş, tahta veya madenden çukur kap. 99b/10

heybe (*Ar.*): Yolculukta binek hayvanlarının eyerine geçirilerek iki yana sarkıtılan veya omuzda taşınan, kilim, deri, kıl veya meşinden, içine öteberi koymaya mahsus iki taraflı torba. 97b/9

iplik: İplik. 63b/7

ķandīl (*Ar.*): Kandil. 117a/12

ķapaķ: Örtmeye yarayan nesne. 101b/3

ķapu: Kapı. 74b/11

kesici: Kesme işinde kullanılan araç. 66a/1

ķısaç: Kısaç, kerpeten. 109b/3

ķile (*Ar.*): Tahılın türüne, kullanıldığı yere ve zamana göre ağırlığı değişen ölçek. 60a/10

ķilim (*Far.*): Kilim. 88a/9

ķošķ (*Far.*): Köşk. 64b/13

ķülünk (*Far.*): Ucu sivri taşçı kazması. 122a/8

ķüp: Kúp. 39b/11

meşek (*Far.*): Tulumdan yapılmış su kabı, kırba. 61b/10

örs: Kullanıldığı işe göre çeşitli boy ve şekillerde olan, üzerinde maden dövmeye mahsus çelik yüzeyli demir alet. 109b/5

perde (*Far.*): Perde. 124b/9

ķabak (*Ar.*): Tabak. 77a/11

ķanduk: Sandık. 37b/13

sarāy (*Far.*): Saray. 126b/8

seccāde (*Ar.*): Namaz kılınacak halı. 106b/4

tāc: Tac. 102a/11

taht (*Ar.*): Taht. 130b/7

tahta: Tahta. 78b/1

terāzū: Terazi. 37a/11

urġan: Keten, kenevir, pamuk, jüt gibi türlü dokuma maddelerinden yapılan ince halat. 64a/2

zencīr (Ar.): Zincir. 130b/3

1.1.4. Giysi ve Kumaş Adları

āštār (Far.): Astar, bez, kumaş. 104b/10

bez: Bez, kumaş. 66a/9

bürüncük: Bükülmüş ham ipekten dokunan ince kumaş. 76b/8

etek: Giysinin belden aşağıda kalan bölümü. 124b/4

hamā'il (Ar.): Sağ omuzdan sol kalçaya kadar uzanıp ucuna kılıç takılan kayış. 119a/13

gömlek: Gömlek. 73a/1

hırka (Ar.): Daha çok dervişlerin giydiği üst giysisi. 124a/12

hil'at (Ar.): Eskiden padişah veya vezir tarafından takdir edilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan. 105b/4

kaftān (Far.): Boyu diz kapağına veya ayaklara kadar inen, önden açık, hafif üst giyeceği. 31b/12

kebenek: Keçeden yapılan kolsuz çoban yağmurluğu. 122a/9

kefen (Ar.): Kefen. 42a/7

kumaş: Kumaş. 121a/3

kuşak: Bele bağlanan uzun, enli veya ensiz kumaş. 121a/13

mıknā'a (Ar.): Başörtüsü. 23a/8

örtü: Örtmeye yarayan şey. 44a/7

panbuġ (Far.): Pamuk. 81b/2

pīrāhen (Far.): İç gömleği, gömlek. 23a/8

ton: Giysi, kıyafet. 79a/12

yaġa: Giyeceklerin boynun kısmı. 61a/6

yeṅ: Elbise kolunun el üzerine gelen kısmı. 31b/13

zūnnār (Ar.): Keşişlerin bellerine bağladıkları kıldan uzun kuşak. 77a/2

1.1.5. Süs Eşyaları ve Mücevher Adları

āreste (Far.): Süslü, süslenmiş, bezenmiş. 102a/9

cevher (Ar.): Cevher, değerli taş. 62b/3

gevher (Far.): Cevher, değerli taş. 62b/3

muraşsa' (Ar.): İnci, elmas, yakut vb. kıymetli taşlarla süslenmiş, mücevherle bezenmiş. 119b/1

yākut (Ar.): En meşhuru kırmızı renkli olan, pembe, erguvan vb. renklerde, sadece elmasın çizebildiği çok değerli taş. 78b/6

1.1.6. Yazı İle İlgili Adlar

biti: Mektup, yazı. 67b/6

defter: Kayıt listesi. 70a/3

dīvān (*Ar.*): Divan edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları eser. 94a/10

kāğıd (*Far.*): Kağıt. 60b/13

qalem (*Ar.*): Kalem. 20a/3

kitāb (*Ar.*): Kitap. 31b/10

levh (*Ar.*): Üzerine yazı yazılabilecek ve resim yapılabilecek yassı düz nesne veya yüzey. 20a/3

1.2. Meslek Adları

Nûru'l-İslâm'da çok çeşitli meslek adlarının kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan meslek adlarının büyük çoğunluğu Arapça ve Farsça gibi dillerden geçmiş alıntı kelimelerdir. Bunun yanında *demürçi*, *etmekçi*, *hamâmcı*, *kapucu*, *kıgırdıcı*, *kulluqçı*, *oqıyıcı* gibi Türkçe eklerle yapılmış meslek adları da eserde yer almaktadır. Ayrıca kök halindeki *karavaş*, *kırnaq*, *qul*, *uqrı* gibi Türkçe meslek adları da kullanılmıştır.

'as (*Ar.*): Gece bekçisi. 118b/11

culha (*Far.*): El tezgâhında dokumacılık yapan kimse, dokumacı. 69b/11

qoban (*Far.*): Çoban. 78a/8

dellâl (*Ar.*): Satışlarda aracılık eden kimse. 119b/10

demürçi: Demirci. 69b/10

dervîş (*Far.*): Sufî, mutasavvıf, tarikat ehli. 74a/12

etmekçi: Ekmek yapan veya satan kimse. 121b/9

qilmân (*Ar.*): Cennette hizmet eden delikanlılar. 64b/12

hâkim (*Ar.*): Hükmeden, hakim. 28b/9

hamâmcı: Hamam işleten kimse. 128b/5

kapucu: Kapıyı bekleyen kimse. 126b/5

karavaş: Cariye, köle, hizmetçi, halayık. 58b/8

kethüzâ (*Far.*): Zengin kimselerin ve devlet büyüklerin buyruğunda çalışan kimse. 131b/8

kıgırdıcı: Çağırıcı, davet edici. 106a/11

kırnaq: Cariye, halayık. 94a/13

qul: Hizmetkâr, köle. 118b/2

kulluqçı: Hizmetkâr, cariye. 47b/8

muşannif (*Ar.*): Bölüm bölüm ayıran, sınıflandıran. 69a/13

mü'ezzın (*Ar.*): Namaz vakitlerini haber vermek için ezan okumakla görevli kimse. 117a/11

müfessır (*Ar.*): Kur'ân-ı Kerim ayetlerini tefsir usulüne göre açıklayan, bu hususta eser yazan kimse. 71a/3

müftî (*Ar.*): Müftü. 126b/8

mühendis (*Ar.*): Mesleği mühendis olan kimse. 63b/4

nâiyb (*Ar.*): Şer'î mahkemelerde hakimlik yapan kimse, kadı. 128a/5

okıyıcı: Okuyan, kıraat eden. 3a/1

pâzişâh (*Far.*): Hükümdar, sultan. 90b/3

peygâmbere (*Far.*): Peygamber, resul, elçi. 100b/4

saķâ (*Ar.*): Evlere dışarıdan su taşıyan kimse. 62a/11

şakî (*Ar.*): Yol kesici, haydut. 70a/11

uğrı: Hırsız. 32a/9

1.3. İnsan Bedeniyle İlgili Adlar

Eserde hemen hemen insan bedenindeki tüm adlara yer verilmiştir. Nûru'l-İslâm'da insan bedeniyle ilgili 33 ad bulunmaktadır. Bu adların büyük çoğunluğu Türkçe kelimelerden oluşurken az sayıda alıntı kelime de eserde kullanılmıştır.

ağız: Ağız. 5a/8

alın: Alın. 13a/1

aret (*Far.*): Dirsek. 55a/2

arķa: Arka, sırt. 92a/2

ayak: Ayak. 73b/3

barmaķ: Parmak. 7a/13

baş: Baş, kafa. 45b/11

bel: Bel. 77a/2

beñiz: Yüz, yüz rengi. 73a/9

bilek: Bilek. 9a/2

boğaz: Ağızdan sonra yiyeceklerin geçtiği organ. 66a/2

burun: Burun. 55b/9

dil: Dil, tat alma organı. 73b/2

dirsek: Dirsek. 7a/12

diş: Diş. 55b/9

endâm (*Far.*): Aza, organ. 55a/2

et: 1. İnsan ve hayvanlarda kas ve yağdan meydana gelen kısım. 109b/9, 2. Ten, beden. 50b/13

ferc (*Ar.*): Vajina, avret yeri. 68a/3

gögüs: Göğüs. 44a/1

gövde: İnsan bedeni, vücut. 109b/10

göz: Göz. 73b/1

- kaş:** Kaş. 6a/4
kıl: Kıl, saç. 73a/10
kol: Kol. 68a/6
kör: Görmeyen, ama. 83a/8
kulak: Kulak. 83b/3
omuz: Omuz. 83b/5
ökce: Ökçe. 95b/1
saç: Başı kaplayan kıllar. 5a/7
saçal: Sakal. 107b/11
tuşak: Dudak. 101b/1
sünük: Kemik. 109b/10
uca: Oturacak yeri, kış, sağrı. 49b/3

1.4. Yiyecek ve İçecek Adları

Nûru'l-İslâm'da yiyecek içecek adı olarak kullanılan 17 kelime yer almaktadır. Bu yiyecek ve içecek adlarının bir kısmı alıntı kelimelerden oluşurken bir kısmı da Türkçe kelimelerden meydana gelmiştir. Özellikle *çağır*, *süci*, *yemiş*, *yiyesi*, *yiğü* gibi Türkçe yiyecek içecek adları dikkat çekici kullanımlardır. Metinde içilmesi haram olan içeceklerden şarap, hem *süci* biçimiyle hem de *çağır* biçimiyle beraber kullanılmıştır.

- âb** (*Far.*): Su. 96a/1
aş: Aş, yemek, taam. 33a/6
azık: Yolculuk sırasında veya dışarıda çalışırken yenmek üzere hazırlanan yiyecek, kumanya, nevale. 78a/12
bazlama: Kızgın saç üzerinde pişirilmiş kalın yufka, bezdirme. 87a/8
biryân (*Far.*): Kebap, püryan. 77a/6
çağır: Şarap. 39a/6
etmek: Ekmek. 120b/3
hamîr (*Ar.*): Hamur. 114a/9
taru: Mısır, mısır tanesi. 40b/6
süci: Şarap. 21a/7
süd: Süt. 97b/13
şarâb (*Ar.*): Üzüm suyundan yapılmış içki. 64b/10
şeker (*Far.*): Ağzında tatlı bir lezzet bırakan maddelere verilen ortak isim.
yemiş: Meyve. 76a/3
yiyesi: Yiyecek şey, yemek, taam. 109a/5
yiğü: Yiyecek, taam. 51a/5

zemzem (Ar.): Kabe yanındaki meşhur kuyudan çıkan kutsal su. 94a/12

1.5. Doğayla ve Doğa Olaylarıyla İlgili Adlar

Eserde doğayla ve doğa olaylarıyla ilgili söz varlığı da zengindir. Burada da kelimelerin bir kısmı alıntı iken bir kısmı Türkçedir. Bu kapsamda kullanılan kelime sayısı 23'tür.

âb-ı revân (Far.): Akarsu. 96a/1

ber (Ar.): Kara, toprak. 76a/5

bulut: Bulut, gökyüzündeki beyaz veya gri renkteki su kütlesi. 75a/13

deñiz: Deniz. 76b/5

dere: Küçük akarsu. 37b/7

düz: Ova, düzlük, yazı. 91b/9

gök: Gökyüzü, sema. 124b/9

gün: Güneş. 6b/7

güneş: Güneş. 115a/8

hava (Ar.): Hava. 64a/9

ırmak: Doğrudan doğruya denize dökülen büyük akarsu. 96a/5

kar: Kar. 64a/13

kaya: Sert ve iri taş kütlesi. 122b/10

ova: Ova. 63b/8

şahra (Ar.): Kasaba, köy vb. meskûn yerlerin dışında kalan boş ve geniş yer, kır, ova. 31b/11

şehir (Ar.): Şehir. 13b/1

taş: Taş, sert toprak. 94a/3

vilâyet (Ar.): İl, şehir. 108b/10

yağmur: Yağmur. 64a/13

yıldız: Yıldız. 20a/3

yir yüzi: Yer yüzü. 100a/11

yol: Yol 68a/5

yurt: Yurt. 130a/9

1.6. Hayvan Adları

Nûru'l-İslâm'da çok çeşitli hayvan adı geçmiştir. Bu hayvan adlarının bir kısmı evcil hayvan adı iken bir kısmı yabani hayvan adıdır.

arşlan: Aslan. 92a/8

at: Binek hayvanı, at. 96a/12

balık: Balık. 81a/10

bayğuş: Başında, kulak yerinde iki sorgucu bulunan, yırtıcı gece kuşlarının genel adı. 129b/11

çetük: Kedi. 92a/9

çığan: Çok ayaklılardan, sarımtırak renkte, zehirli bir böcek. 20a/1

çıyan: Çok ayaklılardan, sarımtırak renkte, zehirli bir böcek. 43b/2

deve: Deve. 87a/7

eşek: Eşek, merkep. 132b/4

ezderhā (Far.): Türlü biçimlerde tasarlanan korkunç bir masal canavarı, ejder, dragon. 66b/5

gāv (Far.): Öküz, sığır. 39a/13

hayvān (Ar.): Hayvan. 91b/11

gögercin: Güvercin. 83a/8

horūs (Far.): Horoz. 99b/9

it: Köpek. 9a/3

kelp (Ar.): Köpek. 97a/2

koyun: Koyun. 25a/6

kurt: Kurt. 30b/9

kuş: Kuş. 100a/7

leylecük: Leylecik. 131b/9

leylek (Far.): Leylek. 131a/10

oğlaq: Keçi yavrusu. 87b/9

ökiz: Erkek sığır. 91a/1

serçe: Serçe. 80a/13

sıçan: Fare, sıçan. 114b/11

tāvus (Ar.): Süslü, güzel bir kuş. 99b/8

tonuz: Domuz. 92a/2

yılan: Zehirli sürüngen hayvan. 9a/4

1.7. Bitki Adları

Eserde bitki adı olarak gerek Türkçe gerekse alıntı olmak üzere çeşitli bitki adları kullanılmıştır. Bitki adı kapsamında 17 sözcüğe yer verilmiştir.

ağaç: Ağaç. 107b/7

arpa: Arpa. 87a/8

bostān (Far.): Sebze bahçesi, bağ. 24a/11

budaq: Dal. 80a/8

buğday: Buğday. 31b/1

çiçek: Bitkilerin renkli ve kokulu kısmı. 64b/11

dırahat (Far.): Ağaç. 20a/1

- diken:** Diken. 116b/7
ekin: Buğday. 95a/1
enâr (Far.): Nar, nar kelimesinin eski metinlerde rastlanan şekli. 76a/2
hezâren (Far.): Bambu ve Hint kamışı denen bitki. 113a/13
hürmâ (Ar.): Hurma ağacının tatlı, besleyici, etli meyvesi. 40b/8
incir (Far.): İncir. 97b/3
muğaylan (Far.): Çölde yetişen bir cins dikenli çalı, deve diken. 76a/6
ot: Küçük bitkilerin ortak adı çim. 59b/6
üzüm: Asma meyvesi. 47b/7
yaprak: Yaprak. 113a/13

1.8. Hastalıkla İlgili Sözcükler

Nûru'l-İslâm'da çok yaygın olmasa da çeşitli hastalık adlarına yer verilmiştir. Hastalık adları genelde Türkçe kökenlidir, alıntı hastalık adları daha azdır. Bunun yanında *ağrı-*, *oñult-* gibi hastalıkla ilgili fiil soylu sözcükler de eserde yer almaktadır.

- ağrı-:** Acı duymak. 52b/10
ağrı: Vücudun herhangi bir yerinde duyulan şiddetli acı, sızı, acı. 95a/6
cirâhat (Ar.): Cerahat, yara. 55b/10
hasta (Far.): Sağlığı bozuk olan, hasta. 60a/5
'illet (Ar.): Hastalık. 5b/10
irin: Cerahat. 38a/1
oñult-: Hastalığı, yarayı sağaltmak, iyileştirmek. 90b/2
şayru: Hasta. 5b/2
sökel: Hasta, hastalanmış. 90b/3
uyuz: Uyuz hastalığına tutulmuş olan. 132a/3

1.9. Ölçü, Mesafe, Nitelik Bildiren Adlar

Eserde ölçü, mesafe, nitelik bildiren adlar yaygın olarak kullanılmıştır. Bu adların da büyük çoğunluğu Türkçe kökenlidir, az sayıda alıntı sözcük bulunmaktadır.

- ağır:** Tartıda çok çeken, hafif karşısı. 45b/1
büyük: Büyük. 14a/10
çok: Çok, fazla. 104a/11
çokluk: Çok olma durumu. 129a/9
dirhem (Ar.): Okkanın dört yüzde birine eşit eski ağırlık ölçüsü. 116a/6
eksük: Eksik, noksan, az. 69b/4
eksükrek: Daha eksik, çok eksik, kemter. 42b/4

endāze (*Far.*): Ölçü, derece, meritebe. 53b/12

gen: Geniş. 67a/9

hısāb (*Ar.*): Hesap, ölçü, sayı. 32a/10

hısābsuz: Sayılamayacak kadar çok. 45b/7

ırak: Uzak. 78a/9

igen: Çok, gayet, pek, ziyade. 107a/10

kadār (*Ar.*): Ölçüsünde, derecesinde, büyüklüğünde, genişliğinde. 106a/3.

kařız (*Ar.*): Eski bir hacim ve alan ölçüsü. 41a/3

kalın: Kalın. 117b/9

katı: Katı, sert, şiddetli. 100a/11

kısa: Kısa, uzun olmayan. 14a/1

kici: Küçük, ufak. 98a/13

küçük: Küçük. 14a/12

ölçek: Ölçek. 37a/10

tolu: Dolu olan. 71a/11

uzun: Uzun. 119b/11

yüce: Yüksek, büyük, ulu. 128a/11

yüksek: Belli bir yere göre daha yukarıda bulunan. 65a/2

1.10. Zaman Bildiren Adlar

Nûru'l-İslâm'da zaman kategorisinde değerlendirilebilecek çok çeşitli söz varlığı kullanılmıştır. Gün, ay, yıl, gece, gündüz, sabah, akşam gibi zaman bildiren adların yaygın olarak kullanıldığı görülür. Bunun yanında günümüz Türkçesinde kullanılmayan Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yaygın kullanılan çeşitli zaman ifadeleri de karşımıza çıkmaktadır.

ağşam: Akşam. 117a/4

ay: Yılın on iki bölümünden biri. 23b/7

dem (*Far.*): Zaman, an, vakit. 63b/11

dün: Gece. 66a/7

dünki: Bugünden bir önceki gün. 108a/2

dünle: Geceleyin. 82a/1

gice: Gece. 101b/9

gün: Gün. 101a/8

gündüz: Gündüz. 53a/12

ikindi: Öğle ile akşam arasındaki zaman. 101b/7

irte: Sabah, şafak sökme zamanı, yarın. 106a/11

kaçan: Ne zaman. 110b/12

kâh (*Far.*): Bazen, bazı zaman. 91b/13

kuşluk: Günün sabahla öğle arasındaki saatleri. 75b/6

nâ-gâh (*Far.*): Zamansız, vakitsiz. 118a/6

öñdin: Önce, ilkönce, daha evvel. 13b/11

öyle: Öğle vakti, öğle. 10a/4

şabâh (*Ar.*): Günün başlangıcı, gündüzün ilk saatleri. 101b/10

vakt (*Ar.*): 1. Vakit, zaman 94b/3, 2. Çağ. 32a/8

yarındası: Ertesi gün. 102b/8

yatsu: Yatsı. 10a/5

yıl: Yıl 103b/10

yıllık: Yıllık. 117b/7

zamân (*Ar.*): Vakit, devir. 42b/13

1.11. Renkle İlgili Adlar

Çok yaygın olmasa da *Nûru'l-İslâm*'da renk adları da kullanılmıştır. Bu renk adları genellikle Türkçe kökenlidir, alıntı renk adları oldukça azdır. Eserde kullanılan renk adları şunlardır:

ağ: Kar renginde olan rengin adı, beyaz. 107b/11

elvân (*Ar.*): Çok çeşitli, renkli. 123a/7

gök: Mavi, yeşile çalan mavi. 18b/7

ğara: En koyu renk, siyah, kara. 18b/6

ğızıl: Kırmızı, al. 18b/6

ğaru: Sarı. 18b/6

yeşil: Yeşil. 18b/6

1.12. Yön ve Yer Bildiren Adlar

Nûru'l-İslâm'da çok çeşitli yer ve yön bildiren adların kullanıldığı görülür. Bu adların büyük çoğunluğu Türkçe kökenli olurken az sayıda alıntı kelime de eserde kullanılmıştır. Eserde yer alan *egrek*, *egrekçük* gibi adların kullanımı ilgi çekicidir. “Su toplanan yer” anlamına gelen *egrek* kelimesi Taraması Sözlüğünde tanıklanmışken bunun küçültme eki almış biçimi olan *egrekçük* kelimesi Tarama Sözlüğünde bulunmamaktadır. Ayrıca ek yığılması⁸ biçiminde oluşmuş olan *kuşlukluk* “kuşların bulunduğu yer” kelimesi de diğer ilgi çekici bir kullanımdır.

alt: Alt kısım. 63b/8

ara: Mahal, mevki, mekân, yer. 119b/5

aracuk: Yer, mevki. 102b/2

ard: Art, arka taraf, geri. 3a/7

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Zeynep Korkmaz, (1960). “Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 8, s. 173-180.

aşağa: Aşağı. 12a/5

dâr (Ar.): Yer, yurt. 20a/1

dip: Bir şeyin bulunduğu yere bitişen en alt kısmı veya bunun hemen yanı başı. 5a/5

egrek: Su toplanan yer. 96a/6

egrekçük: Su toplanan yer. 95b/3

ekinlük: Tarla. 18a/10

iç: Bir şeyin kendi sınırları arasında kalan kısmı, dâhil, orta, ara. 75a/1

içerü: İçeri, iç. 119a/3

ilerü: Öne doğru, ileri. 117b/1

iley: Huzur, yan, ön, karşı taraf. 87b/10

kuşlukluk: Kuşların bulunduğu yer. 63b/9

meydân (Ar.): Geniş, açık, düz yer, alan. 130b/13

ova: Çevresindeki yüksek ve arızalı topraklara göre çukurda kalan geniş ve düz arazi. 63b/8

öñ: Arka karşıtı, ön, ileri karşı. 95b/2

sağ: Yön, sağ taraf. 116a/10

şahra (Ar.): Kasaba, köy vb. meskûn yerlerin dışında kalan boş ve geniş yer, kır, ova. 31b/11

şol: Yön, sol taraf. 116a/11

üzeri: Bir şeyin yukarıya, göğe doğru bakan yüzü, yüzeyi, üst tarafı. 106a/9

yokaru: Bir şeyin üst bölümü, fevk, aşağı karşıtı. 112a/4

1.13. Akralalık Adları

Eserde çok yaygın olmasa da çeşitli akrabalık adları da kullanılmıştır. Bu adların da büyük çoğunluğu Türkçe kökenlidir, alıntı akrabalık adları daha azdır. *Nûru'l-İslâm*'da kullanılan akrabalık adları şunlardır:

ana: Ana, anne. 24b/7

ata: Baba, ata, cet. 131b/5

‘avrat (Ar.): Eş, kadın. 125b/11

‘ayâl (Ar.): Aile reisinin geçimlerini sağlamak zorunda olduğu kimseler, çoluk çocuk. 58b/9

balduz: Bir erkeğin karısının kız kardeşi. 49b/7

dünür: Eşlerin baba ve analarının birbirlerine göre durumu. 129b/12

eren: Koca, zevc. 19a/11

hışım (Ar.): Akralık, yakın. 58a/13

kırdas: Kardeş. 132a/10

kırdas: Kardeş. 17a/4

kız: Kız çocuğu. 36a/2

oğul: Oğul, çocuk, evlat. 36a/6

şabiyye (Ar.): Küçük kız çocuğu. 24a/9

1.14. Fıkıh Terimleri

Fıkıh metni olması sebebiyle *Nûru'l-İslâm*'da oldukça çeşitli fıkıh terimleri kullanılmıştır. Bu fıkıh terimlerinin özellikle boşanma, kölelik, cezalandırma yöntemleri, nikâh gibi konularda yoğunlaştığı görülmektedir. Çalışmada bu terimler de ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

ağaçla- : Sopa ile dövmek.

'âkıle (Ar.): Katilin öldürme işindeki yardımcıları bunlar yoksa öldürmede kendisine yardım eden kabilesi (köylüleri şehirlileri) ve akrabası. 56a/10

'amd (Ar.): Bir şeyi bilerek, isteyerek, kasıtlı ve kararlı olarak yapma, kasıt, niyet.

'aşabe (Ar.): Mirasta belli payları olmayıp asıl varisler terekeden muayyen hisselerini aldıktan sonra artan bir şey varsa onu alan uzak akrabalar. 36a/5

âzād (Far.): Azat, serbest olan, köle olmayan. 111b/13

bā'in: Ayıran, ayırıcı. 26a/1

berdār (Far.): Darağacına çekilmiş, asılmış. 111a/5

bid'î (Ar.): Erkeğin karısını hayızlı yahut nifaslı iken veya cinsel ilişkide bulunduğu temizlik döneminde boşamasıdır. 21b/1

dār ağacı: İdama mahkum olanların asıldığı ağaç. 116a/13

diyet (Ar.): İslam hukukuna göre, öldürme ve yaralamalarda suçlunun ödemek zorunda olduğu para veya mal, kan pahası, kan parası, kefareet. 56a/8

duḥūl (Ar.): Cinsel ilişki. 27b/4

dutaya dur-: Rehin koyarak bağlamak. 47a/12

el-Ḳur'anü gayrū maḥlūḳ (Ar.): Kur'an'ın yaratılmış olup olmadığı konusundaki tartışmaları ifade eden dini terim. 107b/8

ḥad (Ar.): Şeriatça belirli suç işleyenlere uygulanan ceza. 32b/12

ḥasen (Ar.): Üç temizlik devresinde üç talak verilerek yapılan boşanma, buna sünnî de denir. 21b/3

ḥulle (Ar.): Şer'an boşanmış bir kadının, kendisini boşayan eski kocasıyla tekrar evlenebilmesinin helal olması için bir başka erkekle gerçekten nikâhlanması ve daha sonra boşanması usulü. 22a/12

ḥulu' (Ar.): Bir şeyi kesin olarak izale etmek, mal alarak nikâhtan düşmek. 24b/2

'iddet (Ar.): Boşanma veya ölüm yoluyla kocasından ayrılan kadının tekrar evlenebilmesi için beklemesi gereken süre. 22b/9

iḥşān (Ar.): İslam ceza hukukunda zina yapan, zina isnat edilen bir suçlunun hükme göre cezalandırılabilmesi için var olması şer'an gerekli olan niteliklerin bütünü. 27b/1

îlā (Ar.): Bir erkeğin belli bir müddet karısına yaklaşmamak üzere yemin etmesi. 58b/13

kābin (Ar.): Nikâhta güvey tarafından geline verilmesi taahhüt edilen para, ağırlık. 126a/12

lāḥıḳ (Ar.): Namaza imamla birlikte başladığı halde belirli mazeretler sebebiyle ara vermek zorunda kalarak namazın bir kısmını imamla birlikte kılamayan kimse. 11a/10

li‘ân (Ar.): Karısına delilsiz zina isnat eden kocanın bu iddiası üzerine kadı önünde karısı ile karşılıklı olarak dört defa yeminleşmeleri, beşincisinde ise yalan şahitlikleri hâlinde Allah’ın gazabını dilemeleri şeklindeki uygulama. 26a/9

mevlâ (Ar.): Sahip, malik, efendi, köle sahibi. 50a/8

müdebbir (Ar.): Eskiden menkulünün itkını kendisinin ölümüne talik etmiş olan mevlâ.

nâ-resîze (Far.): Henüz buluğa ermemiş (kimse). 33b/10

rec‘î (Ar.): Erkeğe yeniden mehir ve nikâh gerekmezsiniz, boşadığı eşiyile normal evlilik hayatına dönmesi. 21a/11

resîze (Far.): Erişmiş, yetişmiş, ulaşmış, olgunlaşmış. 33b/12

rey (Ar.): Fikir, görüş, düşünce, ray. 3a/13

rıdâ‘ (Ar.): Süt emme. 25a/8

ric‘at (Ar.): Bir erkeğin boşadığı karısını boşamaktan vazgeçmesi. 21b/8

sâkıf (Ar.): Hükümsüz, geçersiz ve önemsiz duruma gelen, değeri, kıymeti kalmayan. 30a/3

talâk (Ar.): Nikâhli eşini boşama, boşanma, nikâhın sona ermesi. 22b/7

sengsâr (Far.): Taşlamak suretiyle öldürme, idam etme, recim. 27b/9

ümmi veled (Ar.): Çocuğun anası; sahibinden çocuk dünyaya getiren cariye anlamında bir fıkıh terimi. 18a/2

zâniye (Ar.): Zina eden kadın. 25a/13

zinâ (Ar.): Evlilik bağı ile bağlı olmayan kadınla erkek arasındaki cinsel ilişki, nikâhsız birleşme. 25b/1

Sonuç

Nûru’l-İslâm, genel olarak fıkıh türünde değerlendirilebilecek bir eserdir. Eserde diğer fıkıh metinlerinde görülen konular ele alınmıştır. Ele alınan konuların başında oruç, namaz, hac, zekât, nikâh, boşanma, miras, kölelik, cariyelik gibi konular gelmektedir. Bu konuların yanında çeşitli kıssalar ve fikhî meseleleri ihtiva eden bölümlere de eserde yer verilmiştir. Bunlar *el-hikayet*, *haberde gelmişdür* gibi başlıklar kullanılarak anlatılmıştır. Konular çoğunlukla bablar şeklinde ele alınmıştır. Genellikle ele alınan konu ile ilgili ayetlerden, hadislerden veya çeşitli Arapça ibarelerden yararlanılmıştır. Alınan bu unsurların çoğu zaman tercüme eserde verilmiştir. Oldukça sade bir dille kaleme alınmış olan eserin Hanefi mezhebinin görüşleri etrafında kaleme alındığı görülür.

Dillerin söz varlığının tespiti, dil çalışmaları açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada *Nûru’l-İslâm* adlı eserin söz varlığı ele alınmıştır. Çalışmada söz varlığı; *Eşya Adları*, *Meslek Adları*, *İnsan Bedeniyle İlgili Adlar*, *Yiyecek ve İçecek Adları*, *Doğayla ve Doğa Olaylarıyla İlgili Adlar*, *Hayvan Adları*, *Bitki Adları*, *Hastalıkla İlgili Sözcükler*, *Ölçü*, *Mesafe*, *Nitelik Bildiren Adlar*, *Zaman Bildiren Adlar*, *Renkle İlgili Adlar*, *Yön ve Yer Bildiren Adlar*, *Akrabalık Adları ve Fıkıh Terimleri* başlıkları altında tasnif edilmiştir. Bu başlıklar altında ele alınan örneklerden de görüldüğü üzere eserin zengin bir söz varlığının olduğu görülmektedir. Eserde Eski Anadolu Türkçesi dönemi için karakteristik olabilecek pek çok söz varlığının var olduğu görülmektedir: *biti*, *kalı* “başlık parası”, *yarmağ*, *başmağ* “ayakkabı”, *kısaç* “kerpeten”, *bürüncük*, *kapucu*, *karavaş*, *kıgırdıcı*, *kırnağ* “cariye”, *kulluğcı*, *oқыıcı*, *uğrı*, *sühük*, *uca* “kıç”, *süci*, *yiyesi*, *iyigü*, *çetük*, *oñult* “iyileştirmek”, *şayru*, *sökel*, *kaçan*,

öjydin, yarındası, aracuğ, egrek “su toplanan yer”, egrekcük, ekinlük, kancaru, kanda, kandan, kuşlukluk, ağna- “debelenmek”, ajuacak “yavaşça”, arı- “yorulmak”, balkı- “parlamak”, başık- “yaralanmak”, bilür “bilen”, biregü, bula- “sallamak”, büge- “önünü kapatmak”, cögelt- “yukarı kaldırmak”, çakır “şarap”, depret-, derşir-, döyme- “dayanamamak”, düğ- “yükselmek”, epsem, gen, givir-, günüle- “kıskanmak”, güve “uğultu”, ır- “ayırarak”, inü “inilti”, karı, kıca, kici, kuç-, küy- “beklemek”, öt- “geçmek”, sı-, sığa- “mesh etmek”, tağlağü “dağlama aleti”, turğur-, ülü, üründü, viribi-, yalm “çıplak”, yalın “alev”, yegrek, yiyi “koku”, yüle- “tırış etmek” gibi kullanımları buna örnek göstermek mümkündür. Eserin söz varlığı ile ilgili dikkat çekici bir diğer unsur ise fıkıh terimleridir. Fıkıh türünde kaleme alınmış olan eserde işlenen konularla ilgili olarak fıkıh terimleri bulunmaktadır. Bu fıkıh terimlerinin özellikle boşanma, kölelik, cezalandırma yöntemleri, nikâh gibi konularda yoğunlaştığı görülmektedir: ‘*âkıle, âzâd, bâ’in, bid’î, diyet, had, hasen, hulû’, iddet, ihşân, ilâ, kâbin, lâhık, li’ân, mevlâ, nâ-resîze, rec’î, resîze, ric’at, talâk, sengsâr, ümmi veled, zâniye, zinâ* gibi kelimeler eserdeki başlıca fıkıh terimleridir. Bu fıkıh terimleri istisna tutulacak olursa eserin dilinin oldukça sade olduğu görülür.

Kaynakça

- Akkuş, M. (1995). *Kitab-ı Gunya*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2001). *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, Doğan, (2002). *Anadilimizin Söz Denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aktan, B. (2002). *Devletoğlu Yusuf’un Vikaye Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Baş, B. (2011). Söz Varlığı İle İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29, 27-61.
- Bilgin, A. (1998). *Nazmü'l-Hilâfiyat Tercümesi Giriş-Metin-Dil Özellikleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çotuksöken, Y. (1989). Bir Dilin Sözvarlığı. *Varlık*, 987.
- Develi, H. (2002). Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar, *Türkbilig*, 4, 117-124.
- Develi, H. (2008). Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması, *Turkish Studies*, 3(3), 212-230.
- Dilçin C., (1983). Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı ve Tarihsel Sözlüğü. *TDAYBellekten 1980-1981*, Ankara: TDK Yayınları, 23-38.
- Erdem, M. D. (2006). Ağızlardan Etkilenme Derecelerine Göre Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri ve Bu Metinlerin Diline Kaynaklık Eden Ağızlar, *İlmî Araştırmalar*, 22, 83-110.
- Erdem, M. D. (2010). Eski Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine, *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, 20, 113-138.
- Gülsevin, G. (2008). Eski Anadolu Türkçesi Ağızları Üzerine, *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, TDK, Ankara, 20-25 Ekim 2008.
- Gülsevin, G. (2009) Eski Anadolu Türkçesi Ağızlarında Uzun Ünlüler Üzerine, *Dil Araştırmaları*, 5, 39-56.

- Güven, Ö. (2019). *Kitâb-ı Esrârü'l-Ârifîn: Dil İncelemesi-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Güven, Ö. (2020). Nûrî'l-İslâm Adlı Fıkıh Metni ve Bu Metindeki Ağız Özelliği Gösteren Unsurlar. *XII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (21-23 Ekim 2020)*, 838-848.
- Karahan, L. (2006). Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili-Ağız İlişkisi, *Turkish Studies*, I(1), 9-18.
- Korkmaz, Z. (1960). Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 8, 173-180.
- Korkmaz, Z. (1968). Eski Bir Kudûri Tercümesi. *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, 225-231.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. (3. bs.), Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller, *TDAY-Belleten* 2007/1, 87-110.
- Öksüz, Y. Z. (1976). *Mukaddime-i Kutbuddin (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Özkan, A. (2018). *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler Tıpkıbasım*. Konya: Palet Yayınları.
- Seyhan, T. O. (2004). *Mübeyyen Der Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tokay, Y. (2011). *Bengü Taşların Söz Varlığı ile Anadolu Ağızlarının Söz Varlığının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- . (2. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Tulum, M. (1968). Şerhü'l-Menâr Hakkında, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVI, 133-138.
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. (10. bs.), Ankara: TDK Yayınları.
- TDK. (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-II-III-IV-V-VI*. (3. bs.), (Birleştirilmiş tıpkıbasım), Ankara: TDK Yayınları.
- TDK. (2009). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I-VIII*. (3. bs.), Ankara: TDK Yayınları.
- User, H. Ş. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yaman, H. (2007). Ali'nin Kıssa-ı Yusuf'unda Söz Varlığı Üzerine, *Türkbilig*, 14, 184-199.